

Skorošická Kalvárie – neznámé dílo Bernarda Kutzera

Pokud půjdete cestou z Dolních Skorošic směrem do Horních, nemůže Vám při troše pozornosti uniknout nádherné mramorové sousoší Kalvárie. Skulptura se nachází vlevo od cesty za lány polí takřka naproti kostelu sv. Martina na starém hřbitově ve Skorošicích.¹ Hřbitov je dnes zpustlý a dlouhodobě nepoužívaný, na jeho pozemku se nacházejí vyvrácené náhrobní desky a kříže a vše zarůstá křovím a kopřivami. O to víc pak musí návštěvníka hřbitova upoutat impozantní Kalvárie - více než pětimetrové mramorové sousoší ukřižovaného Krista se třemi postavami. Z jeho umístění v samém středu hřbitova je zřejmé, že se jedná o centrální hřbitovní kříž, který dominuje celému prostoru.² Kamenné schodiště vede k mohutnému hranolovému postamentu pseudogotického provedení, zdobeného tesanými (dnes málo zřetelnými) trojlístky, kružbami a akanty a ukončeného stupňovitými římsami. Uprostřed je umístěn menší zužující se soklík a na něm třímetrový kříž s Kristem. Břevna kříže jsou zakončena trojlísty a ozdobnými prvky, nad hlavou Krista je osazena tabulka s nápisem INRI. Kristus je zahalen bohatě řasenou bederní rouškou, hlava chybí. U paty kříže je v barokním pojetí zpodobněna plačící Máří Magdaléna, vlevo od kříže P. Marie se sepnutýma rukama, vpravo sv. Jan Evangelista, oba v prosebných a bolestných pózách vzhlížejí k Ukřižovanému. Jejich těla jsou zahalena do bohatě řasených drapérií. Na zadní spodní části kříže je umístěna signatura: *Kutzer fecit*. Přední část soklu nese nápis: „*Consumatum est /Statua haec in/amorem redemptoris/erecta jussu et sumptibus/Josephi Latzel/yusdemque uxoris/Magdalенаe/ Anno 1849*“.³ Kolem Kalvárie dodnes existuje řada nejasností. Cílem této studie je objasnit okolnosti stavby a vyřešit otázky jejího autorství, časového zařazení i jména zadavatele a donátora.

Odpověď na poslední otázku je nejjednodušší. Podle vytesaného nápisu na přední straně soklu můžeme tvrdit, že se jedná o centrální hřbitovní kříž, který byl postaven z podnětu a na náklady zakladatele průmyslové rodiny Latzelů ze Skorošic **Josefa Latzela** (1778-1849) a jeho manželky **Magdalény Latzelové, roz. Gerlach** (1780-1864).

Latzelové původně pocházeli ze Žulové, ale k většímu nárůstu rodového jmění došlo až ve Skorošicích, kam se Latzelové (konkrétně Michael Latzel) přestěhovali. Michaelův syn Josef se zaměřil na podnikání v té době (30. letech 19. století) výnosné – na obchod s přízí a plátnem, který mimo jiné stál i za úspěchem jesenické podnikatelské rodiny Raymannů. Podle literatury skupoval přízi i hotová plátna od místních přadláků a prodával je hlavně do německých zemí. Majetek se rozrostl natolik, že v průběhu 30. let 19. století mohl skupovat i další pozemky a statky v okolí. Rodové panství ve Skorošicích zdědil jeho nejstarší syn Arnošt (získal i šoltéství v Tomíkovicích), dalšímu synovi - Josefu Filipovi zakoupil statek v Bernarticích (1836) a Antonu šoltéství ve Vápenné (1839). Tito synové pak rodový majetek dále rozšiřovali; mimo obhospodařování zemědělských usedlostí a pozemků přenesli své podnikatelské aktivity i na jiné lukrativní obory: potravinářství, lomařství a vápenictví nebo dřevozpracující průmysl.⁴ Až do 2. světové války patřili Latzelové k nejbohatším rodinám Jesenicka. Seznam všech objektů a nemovitostí patřících kdysi rozvětvené rodině Latzelů není zdaleka konečný, nové stopy jsou objevovány dodnes.⁵

Otázka autorství sousoší je už komplikovanější. Jak již bylo výše zmíněno, Kalvárie je signována jménem Kutzer. Tato informace jednoznačně vede k známé umělecké dílně rodiny Kutzerů pocházející z Horního Údolí na Zlatohorsku. Otázkou ale zůstává, kdo z rozsáhlé a čínorodé rodiny Kutzerů je jejím prokazatelným autorem. Kalvárie vznikla někdy mezi lety 1847-1849 (o dataci bude řeč dále), jejími autory (zhotoviteli návrhu) mohli být pouze dva z Kutzerů - Bernard (1794-1864) a jeho nevlastní bratr Cyril (1803-1856); nevlastní mladší Bernardův bratr Patricius Kazimír zemřel už roku 1844, nejstaršímu Bernardovu synovi pozdějšímu sochaři a kamenickému mistrovi Severinu Františkovi bylo v době realizace teprve 21-23 let, stejně jako jeho bratr Jan Felix mohl stěží v tomto učňovském věku získat

tak velkou samostatnou zakázku. Jejich podíl na realizaci podle otcova návrhu (např. hrubé opracování kamene) je ale možný, respektive víc než pravděpodobný. Z dalších sochařsky činných členů rodiny Kutzerů nepřipadá už žádný v úvahu: Bernardův mladší syn Zenobius již v brzkém mládí odešel do Maletína a Bernard ml. zemřel v nízkém věku a jeho dílo není známo, nejnadanějším synovi Raimundovi bylo v době realizace pouhých 13 - 16 let, jeho bratr Rafael byl v kojeneckém věku.⁶

Ač se v případě skorošické Kalvárie jedná o mistrovské dílo, není v dostupné souhrnné literatuře o rodině Kutzerů uvedeno.⁷ Zmínky o této plastice a její popis je možné nalézt jen v podkladovém materiálu Drahomíra Polácha v návrhu k zapsání díla do Seznamu nemovitých kulturních památek okresu Jeseník.⁸ Zde se ovšem nenachází jednoznačné určení autorství. Polách zde s otazníkem označuje jako tvůrce díla Cyrila Kutzera. Bylo by to pochopitelné, vždyť právě Cyril Kutzer⁹, sochař z Horního Údolí a Loštic, patřil v té době k oblíbeným autorům kamenných náboženských plastik, přičemž jeho známější bratr Bernard kvůli své nemoci prakticky s kamenem nepracoval. Podle zjištěných informací je ovšem tato hypotéza mylná. Více vypovídající údaj najdeme v další Poláchově práci, která shrnuje všechny archivně doložené práce dílny Kutzerů, zapsané v knize objednávek a zakázek dílny, tzv. Schmierbuchu.¹⁰ Pod položkou č. 74/1 byl nalezen záznam objednávky Josefa Latzela na hřbitovní kříž ve Skorošicích. Bohužel jednoznačný údaj o autorství sousoší zde chybí.¹¹ Osvětlit tento problém tedy mohla až komparace existující předlohy Kalvárie a dalších návrhů dílenských prací rodiny Kutzerů, uložených v souboru kreseb a bozzett dílny Kutzerů ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku a nález jedinečného pramene – zápisu předběžného rozpočtu na Kalvárii dochovaného v pozůstalosti rodiny Kutzerů ve Státním okresním archivu v Jeseníku.¹² Podle tohoto archivního dokumentu se 31. května 1847 rozhodl Josef Latzel ze Skorošic pro jeden ze čtyř předložených návrhů hřbitovních křížů od sochaře **Bernarda Kutzera**.¹³ Předběžný rozpočet, sepsaný a podepsaný samotným umělcem, zněl na 1016 zlatých konvenční měny, přičemž částka byla usmlouvána na konečných 970 zlatých za sochy postav Krista, Marie, Máří Magdalény a Jana Evangelisty a kamenosochařské práce.¹⁴ Do srpna roku 1848 byla vyplacena záloha, zápis z finančního rozpočtu na Kalvárii rovněž obsahuje doplněk smlouvy o závazek dokončit práci na sousoší do jara roku 1848. Objevuje se zde rovněž zmínka o tom, že sochy budou vyrobeny z lipovského a postament z velkokunětického mramoru.¹⁵

K definitivnímu závěru, že umělecký návrh ke Kalvárii je dílem nejznámějšího z Kutzerů - Bernarda Kutzera, jsem ovšem dospěla až jeho porovnáním s dalšími kresebnými předlohami z jesenického muzejního fondu. Kresebný návrh¹⁶ je signován jen příjmením Kutzer, bez křestního jména, data provedení ani jiných indicií, shodná je ale jak podoba sochařova jména, tak i jeho dalších prokázaných kreseb a návrhů oltářních soch, ornamentů na soklech, apod. Kresebné předlohy sochařských děl Bernarda Kutzera se vyznačují vysokou výtvarnou kvalitou, a to i v naprostých detailech. V návrzích soch převládá barokní inspirace projevující se zejména v kontrastu postav, výrazných gestech, bohatých drapériích a půvabných, precizně propracovaných tvářích svatých, zvláště Krista. U oltářů a dalších architektonických částech Kutzerových sakrálních děl pak převládají novogotické prvky, stejně je tomu tak i v případě skorošické Kalvárie.

Fakt, že se jedná o dílo Bernarda Kutzera, je podepřen i skutečností, že měl ke Skorošicím úzký citový vztah - v mládí se profesně zaučil u skorošického sochaře Kristiana Kellera a v roce 1844 vytvořil oltáře (hlavní oltář, tabernákl, vedlejší oltář a křtitelnici) pro znovuobnovený skorošický kostel sv. Martina. Pouhé tři roky před zadáním práce na Kalvárii se tak mohli bohatí skorošičtí usedlíci Latzelové seznámit s Kutzerovým dílem.¹⁷

Sochař a řezbář Bernard Kutzer (1794-1864) je jednou z nejznámějších osobností Zlatohorska. Narodil se v rodině mlynáře Johanna Kutzera a Terezie, rozené Jokischové, jako

jedno ze 14 dětí. Údajně už ve 12 letech musel jít Bernard do služby – do rodiny již zmíněného skorošického sochaře Kristiana Kellera. Ten rozpoznal jeho výtvarný talent a doporučil jej na studia u vřatislavského biskupa Hohenlohe. Bernardovo chatrné zdraví to však nakonec neumožnilo. Bernard svou pílí, vytrvalostí a talentem dosáhl i jako samouk vynikajících výsledků, spolu se svými nevlastními bratry Cyrilem a Patriciem založil prosperující sochařskou dílnu v Horním Údolí, ve které pokračovali i jeho synové Severin, Zenobius, Jan, Raimund a Rafael. Zajímal se zejména o italské a lidové umění, inspirací mu byly i další výtvarné styly. Bernard Kutzer pracoval hlavně na církevních zakázkách, jež realizoval v rakouském i pruském Slezsku a na severu Moravy. Jeho nejznámější a patrně nejlepší prací je výzdoba kostela sv. Michala ve Vrbně pod Pradědem s monumentální sochou archanděla Michaela nad hlavním oltářem. Dalšími realizacemi je například oltář v Karlově Studánce, oltář ve farním kostele ve Zlatých Horách, hlavní oltář ve farním kostele v Bruntále. Další jeho díla jsou ve Vřatislavi, Pačkově, Domašově, Javorníku - Vsi, Kobylé, Šumperku, Malé Morávce, atd. Ze světských motivů je známá soška jezerního pastýře Gilla z Rejvízu. Dále tvořil návrhy zábradlí, křížů a náhrobků pro železářskou huť v Ludvíkově a Železně. Jeho hlavní doménou byla dřevorezba (svá díla sám polychromoval), v jeho pracích převládají novogotické a novobarokní prvky. Jen výjimečně, vzhledem ke svému chatrnému zdraví, pracoval s kamenem, v tomto směru je ojedinělou realizací sloup Nejsvětější Trojice před kostelem Božího Těla ve Staré Červené Vodě. Nejen v Jeseníku, ale i v muzejních sbírkách v Opavě a Bruntále se dochovala poměrně rozsáhlá sbírka precizně provedených kresebných studií - návrhů oltářů i jejich částí, plastik a ornamentů.¹⁸

Dostáváme se k otázce datace. Sousoší Kalvárie muselo vzniknout v letech **1847-1849**. Podle již citovaného archivního materiálu si objednal v květnu roku 1847 skorošický podnikatel Josef Latzel kříž na hřbitov, v roce 1848 (zcela určitě po předložení kresebného návrhu) byla zaplacená záloha v celkové částce 300 zlatých.¹⁹ Zajímavý je ten fakt, že rok 1849 – datum dokončení či posvěcení Kalvárie podle nápisu na jejím podstavci - se shoduje s rokem úmrtí Josefa Latzela.²⁰ Proto zde existuje možnost, že sousoší bylo dokončeno těsně před nebo až po smrti investora a finanční závazky z této objednávky z větší části pak platila vdova Magdaléna Latzelová. Přesné datum dokončení této zakázky ovšem stanovit prozatím nelze.²¹

Podle záznamu ze zadní strany bozzetta v jesenické muzejní sbírce byla hodnota díla celkově vyčíslena na 1970 zlatých, což byla v té době pro jednotlivce značná suma.²² Pro srovnání: Kutzer dostal za interiér skorošického kostela zaplacené celkově 2 736 zlatých, za kamenné sousoší Nejsvětější Trojice pro Starou Červenou Vodu s Janem Nepomuckým 800 zlatých a za náhrobky pro soukromé zadavatele vesměs 100-400 zlatých.²³ Podle knihy objednávek a zakázek dílny Kutzerů a záznamu z předběžného rozpočtu Latzelové zaplatili 970 zlatých za kamenosochařské práce na všechny čtyři postavy, zbývajících 1000 zlatých byla patrně cena za schodiště, podstavec a kříž, resp. za materiál a kamenosochařské práce.²⁴

Otázkou nadále zůstává, zda Bernard Kutzer jako autor návrhu, sousoší i sám realizoval. Protože víme, že podle dostupných informací Bernard s kamenem kvůli nemoci prakticky nepracoval, je více než pravděpodobné, že samotné zpracování této náročné a rozsáhlé zakázky přenechal svým spolupracovníkům - nevlastnímu bratru Cyrilovi, svým synům nebo uměleckým kolegům ze své dílny – Josefu Kriestenovi, Antonu Weesemu nebo Františku Portschemu. Proto je nutné hovořit v souvislosti se skorošickou Kalvárií jako o dílenských pracích. Kde došlo k opracování kamene, ani detaily sochařských prací prozatím nejsou známé.

Závěrem je nutné říci, že předložené úvahy (zejména u otázky autorství) vycházejí hlavně z nepřímých indicií. Pravděpodobnost, že se najde takový archivní záznam, díky němuž bude zejména autorství stoprocentně potvrzeno, je ale velmi malá. Tak či onak, skorošická Kalvárie je opravdu výjimečná: jedná se o jednu z mála dochovaných volných

exteriérových plastik Kutzerovy dílny na území jesenického regionu, dodnes v takřka bezvadném stavu. Je to ojedinělá i impozantní práce z materiálu, který hlavně u Bernarda Kutzera nepatřil k obvyklým. Rovněž je nutné konstatovat, že skorošické sousoší – dílo tak vysoké hodnoty, navíc od známého a oblíbeného Bernarda Kutzera, si mohla v té době dovolit jen opravdu bohatá rodina. Fakt, že k těmto nemnoha soukromým „majitelům“ Kutzerova díla Latzelové patřili, je dalším důkazem o rozmachu jejich podnikání a růstu rodovém bohatství už ve 40. letech 19. století.

Poznámky

1. Starý hřbitov ve Skorošicích má parcelní číslo 14, k.ú. Dolní Skorošice, jedná se parcelu patřící Římskokatolické farnosti Skorošice.
2. Umisťování křížů (dřevěných či kamenných) v centrální části hřbitovů je jedním z projevů křesťanských tradic. Byly stavěny tak, aby upoutaly pozornost příchozího, tedy naproti vstupu na hřbitov a zároveň jeho středu. Jejich význam je hlavně symbolický, byly často zástupným prvkem za kapli a podobně i tak sloužily - jako místo k modlitbám a pokání, ukřižovaný Kristus pak jako symbol vzkříšení a naděje na věčný život. Jejich zadavateli byli zpravidla nejzámožnější a nejváženější obyvatelé obce, v 19. století zejména příslušníci střední třídy, jimž podnikání umožnilo zbohatnout. Stavba kříže pak byla známkou nejen určité moci a postavení, ale i vděčnosti za prosperující podnik. Tito donátoři zpravidla nechali vytvořit a umístit kříž na své náklady a spolu s finančním obnosem na jeho údržbu věnovali církvi. Tento akt byl upraven tzv. reversem – závazkem, že bude donátorem kříž řádně spravován, resp. bude jím založen finanční vydržovací fond na údržbu kříže i po jeho smrti. Bez této praxe nebyla stavba diecézí povolena či již hotová posvěcena. Nákladné kamenné kříže většinou nahrazovaly starší dřevěné a lze předpokládat, že stejně tomu bylo i v případě skorošické Kalvárie. Viz např.: BALÍK, S.: Postaveno ku cti a chvále Boží. Bludovské kapličky, sochy, kříže a Boží muka. Severní Morava, sv. 84, Šumperk 2002, s. 9-25; Za odbornou pomoc a připomínky děkuji Mgr. Drahomíru Poláchovi z Městského úřadu v Šumperku a Bc. Kamile Davidové z Národního památkového ústavu v Olomouci.
3. „Dokonáno jest. Socha tato v lásce spasitele postavena na příkaz a na náklady Josefa Latzela a jeho ženy Magdalény roku 1849.“ Za překlad latinského textu do češtiny děkuji PhDr. Arturu Sommerovi z Ústavu cizích jazyků Slezské univerzity v Opavě.
4. NEUBAUEROVÁ, M.: Podnikatelská rodina Latzelů. In: Sborník referátů z II. a III. svatováclavského česko-polsko-německého setkání v Jeseníku z 29. září 2003. Jeseník 2003, s. 46-50.
5. Dodnes je dochován (ale ve zchátralém stavu) statek v Tomíkovcích, nově opravený dům ve Vápenné a v Javorníku, místními zemědělskými družstvy jsou využívány statky v Bernarticích a Staré Červené Vodě. Usedlost ve Skorošicích se prozatím nepodařilo nalézt. Dalšími pozůstatky po této rodině jsou hroby, případně hrobky (hřbitov v Bernarticích a Javorníku a poutní kaple u Vidnavy).
6. Informace o jednotlivých členech rodiny Kutzerů viz poznámka č. 7.
7. SCHENKOVÁ, M.: Slezská sochařská rodina Kutzerů. Katalog. Slezské zemské muzeum, Opava 2002, 21 s; KRAVAR, Z.: Rod Kutzerů v Dolním a Horním Údolí. ČSZM, série B, 47, 1998, s. 164-181; LUDWIG, G.: Bernhard Kutzer, ein begnadeter Bildhauer aus dem Altwatergebirge. Altwater, roč. 112, 1994, č. 3, s. 130-132; PESCHEL, F.: Bernhard Kutzer. Der Altwaterbote, 4, 1951, č. 1, s. 26-29; NEUGEBAUER, E.: Bernhard Kutzer, der grosse Bildschnitzer aus Obergrund. In: Altwater, Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines. Freiwaldau 1934, s. 301-304; KETTNER, A.: Bernhard Kutzer. Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwaldau. Freiwaldau 1904, s. 71-75; KETTNER, A.: Bernhard Kutzer. Altwater, 22, 1904, č. 4, s. 40-42; RICHTER, E.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 4, s. 27; PETER, K.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 2, s. 9; GANS, J.: Die Bildhauer Brüder Kutzer. Notizen-Blatt, 1885, č. 4, s. 26-27; D'ELVERT, Ch.: Der Bildhauer Bernhard Kutzer. Notizen-Blatt, 1884, č. 11, s. 82; Der Bildhauer Cyril Kutzer. Notizen-Blatt, 1884, č. 12, s. 95-96; WENZELIDES, O.: Die schlesische Holzschneiderfamilie Kutzer. Der Altwaterbote, 2, 1949, č. 6, s. 19-22; Kutzerové. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 9. Ostrava 1997, s. 67-69.
8. Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Olomouc 2001, s. 164.
9. Známé jsou jeho Kalvárie v Bílé Lhotě, Řimicích, Bohuňovicích (Olomoucko). Viz Schenková, M.: Slezská rodina..., s. 5.
10. POLÁCH, D.: Soupis mladších prací sochaře Bernarda Kutzera a jeho dílny. In: Výroční zpráva Památkového ústavu v Olomouci. Olomouc 1993, s. 91-102.

11. Položka se skorošickým záznamem je součástí soupisu prací a objednávek, kterou zapsal až Bernardův nejstarší syn Severin po roce 1864. Podle Polácha se ale musí jednat o zpětně zapsané pohledávky a objednávky z období Bernardovy činnosti, zejména ze 30. a 40. let 19. století. Citovaný překlad zápisu: „30.5.1847 objednal pan Latzel kříž na hřbitov, zaplacená záloha 100 zl., dvě splátky po 100 zl. v dubnu a srpnu 1848.“ Viz POLÁCH, D.: Soupis mladších prací... , s. 96.

12. SOKA Jeseník, nezpracovaný fond pozůstalosti rodiny Kutzerů.

13. Citace zápisu: „Am 30 ten Mai 1847 ist die Zeichnung Nro. 2 gewählt worden für den Betrag von 970 f. CM Sr. Wohlgeboren Herrn Latzel haben 100 f. CM Vorschuss denen gegeben bis zum Frühjahr des Jahres 1848 zu verfertigen.“

14. Díky této informaci víme, že Bernard Kutzer, ať už jako sochař či jako majitel dílny, předkládal svým zákazníkům soubor či knihu grafických předloh dílenských prací. Ta je s největší pravděpodobností ztracená, v pozůstalosti rodiny Kutzerů se nevyskytuje.

15. Tuto informaci potvrzuje i geolog RNDr. Jan Hauk, CSc. z Vlastivědného muzea Jesenicka. Podle jeho zjištění jsou schody, postament a římsy vyrobeny z drobnozrnného mramoru z Velkých Kunetic, sochy pak z drobně až středně zrnitého mramoru z lomu Pod Pomezím v Dolní Lipové. Celá Kalvárie je složena z mnoha částí, které byly zhotoveny v dílně a poskládány až na místě. Na sochách i postamentu jsou patrné stopy pemrlování a jemného sekání.

16. Př. č. 149/69,51 a inv.č. H 5745.

17. Bernarda Kutzera jako autora Kalvárie označila i PhDr. Milena Filipová v muzejní katalogizační kartě ke kresebnému návrhu, který se nachází ve složce předloh prokázaných Bernardových děl.

18. Viz poznámka č. 5; [Http://www.zlatehory.cz/hist_osobnosti.asp](http://www.zlatehory.cz/hist_osobnosti.asp).

19. Viz zápis č. 74/1 v knize objednávek a pohledávek dílny (tzv. Schmierbuchu); Citace celého zápisu č. 74/1: „Anmerkungen von Steimetzarbeiten. Sr. Wohlgeborene Herr v. Latzel haben von 30 ten Mai 1847 die worgelegte Zeichnung Nro. 2 nähmlich ein Marmores Friedhof-Kreuz auf dem Friedhof bei der Pfarrkirche in Gurschdorf gewählt und Anzufertigen Bewilliget, für den gesamt Betrag von 970 f. CM mit den Bemerken, dass Gehalt in selben die nöthigen Fuhrem zur Abholung der ganzen Arbeit, dann das nöthigen Eisenwerk zur Befestigung, dann Kost u. Quartier und das nöthige Gericht zur Aufstellung Unentgeldlich leisten muss, jedoch müssen wir diese Arbeit bis Frühjahr 1848 herstellen, die Staffel zum benannten Kreuz nebst den Würfeln des Pestenanstels müssen von Groskunzendorfer, die Figuren won Lindewiesener Marmor angefertigt werden, die Archidektur mit Kreuz rein geschliffen und Pollirt die Zinnerthen in die Pollitur Matt Glanz gehauen worden. An Vorschuss hat Herr Latzel geben obigen Dato 100 f. CM, im Aprill 1848 100 f., im 1. ten August 1848 100 f.“ Viz SOKA Jeseník, nezpracovaný fond pozůstalosti rodiny Kutzerů.

20. Josef Latzel zemřel 2. listopadu 1849. Viz LATZEL, A.: Der Oberhof Barzdorf. Der Altvaterbote, 11, 1958, č. 1, s. 290.

21. Termín dokončení, případně posvěcení kříže a podmínky jeho údržby měly být podle církevních zvyklostí zaznamenány v reversu, zapsaném a uloženém na faře ve Skorošicích. Bohužel fond farního úřadu ve Skorošicích, dnes uložený ve Státním okresním archivu v Jeseníku, revers ani případnou zmínku o fundaci v knize nadací neobsahuje.

21. Citace nápisu: : „Die Preiss a 1970 f. CM, draufgegeben 1000 f. CM. Josef Latzel (podpis)“

22. Viz POLÁCH, D.: Soupis mladších prací... , s. 92-101; Měsíční plat tesaře či zedníka byl 13-15 zlatých, kráva stála 30-50 zlatých, půl litru piva 4 krejčary (1 zlatý = 60 krejčarů).

23. Z dostupných archiválií týkajících se skorošické Kalvárie není celková finanční stránka zcela jasná. Podle Schmierbuchu se obě strany domluvily na 970 zlatých za sochy, o této částce hovoří i předběžný finanční rozpočet podepsaný Bernardem Kutzerem. Na zadní straně grafického návrhu Kalvárie z muzejní sbírky je zaznamenána částka 1970 zlatých, přičemž význam použitého německého slova die Draufgabe („draufgegeben 1000 f.“) může znamenat jak zálohu, tak i navýšení (návdavek); částka 1970 zlatých je zmíněna i v souvislosti s chystanou realizací podobné Kalvárie na hřbitově v Andělské Hoře, a to v jejím předběžném finančním rozpočtu nalezeného ve fondu rodiny Kutzerů v SOKA v Jeseníku.